

Aardrijkskunde doen!

Aardrijkskundedidactiek
voor de pabo

Noordhoff

Roger Baltus & Daphne Rijborz

1^e editie

Aardrijkskunde doen!

Aardrijkskundedidactiek
voor de pabo

Roger Baltus & Daphne Rijborz

Ontwerp omslag: Michiel Uilen

Omslagillustratie: Michiel Uilen

Beeld: monkeybusinessimages / iStockphoto-178732474

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontleen.

0 / 25

© 2025 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan.

All rights reserved. Text and data mining not permitted.

ISBN(ebook) 978-90-01-04479-4

ISBN 978-90-01-04478-7

NUR 846

Inhoud

Inleiding 6

1 Het schoolvak aardrijkskunde 9

- 1.1 Inleiding 10
- 1.2 De ontwikkeling van het schoolvak aardrijkskunde 10
- 1.3 Kijken en denken vanuit de aardrijkskunde 13
- 1.4 Inhouden aardrijkskunde in het basisonderwijs 24
 - Samenvatting 28
 - Opdracht 29

2 Een aardrijkskundeles geven 31

- 2.1 Inleiding 32
- 2.2 Lesdoelen 32
- 2.3 De opbouw van een les 39
- 2.4 Aandachtspunten bij het lesgeven over een ander land 43
- 2.5 Transfer maken door uitzoomen en inzoomen 47
 - Samenvatting 51
 - Opdracht 52
 - Voorbeeldles 54

3 Werken met beeldvormers 61

- 3.1 Inleiding 62
- 3.2 De inzet van beeldvormers 62
- 3.3 Het geografisch leergesprek bij beeldvormers 70
- 3.4 Geonieuws over actualiteit 73
 - Samenvatting 77
 - Opdrachten 78
 - Voorbeeldles 80

4 Kaartlezen 89

- 4.1 Inleiding 90
- 4.2 Kaarten in soorten en maten 90
- 4.3 Fasen van het kaartlezen 99
- 4.4 Niveauverschillen bij kaartlezen 107
 - Samenvatting 109
 - Opdracht 110
 - Voorbeeldles 112
 - Bijlage: Activiteiten 115

5	Topografie	133
5.1	Inleiding	134
5.2	Basistopografielijst	135
5.3	De manier waarop toponiemen beheerst moeten worden	139
5.4	Vakdidactische aandachtspunten voor in de klas	142
5.5	Toetsing van topografie	146
	Samenvatting	148
	Opdracht	149
	Bijlage: Activiteiten	150
6	De omgeving betrekken bij de les	157
6.1	Inleiding	158
6.2	Bronnen voor de schoolomgeving	161
6.3	Met de leerlingen naar buiten	163
6.4	De schoolomgeving op verschillende schaalniveaus	165
	Samenvatting	170
	Opdracht	171
	Bijlage: Activiteiten	172
7	Toetsen van kennis en vaardigheden	191
7.1	Inleiding	192
7.2	Werken aan een eindproduct	203
	Samenvatting	205
	Opdrachten	206
8	Aardrijkskunde en vakkenintegratie	209
8.1	Inleiding	210
8.2	Verschillende vormen van vakkenintegratie	211
8.3	Van nauwelijks integratie naar lage vormen van integratie	216
	Samenvatting	224
	Opdracht	225
9	Onderzoek doen bij aardrijkskunde	233
9.1	Inleiding	234
9.2	Onderzoekend leren en ontwerpend leren	234
9.3	Een goede aardrijkskunde-onderzoeksvraag stellen	237
9.4	Een aardrijkskunde-onderzoek opzetten, uitvoeren en presenteren	242
9.5	Begeleiden en beoordelen van leerlingen	244
	Samenvatting	247
	Opdracht	249
	Bijlage: Activiteiten	251

Literatuurlijst	262
Illustratieverantwoording	264
Register	265
Over de auteurs	268

Inleiding

'Dan gaan we nu aardrijkskunde doen!', hoor je weleens een leerkracht zeggen voorafgaand aan de start van een les. Wij als auteurs en vakdocenten hopen dat doen écht doen is: aardrijkskunde beleven en ervaren. Het kan! *Aardrijkskunde doen!* gaat je hierbij helpen.

Auteur Roger Baltus en coauteur Daphne Rijborz hebben samen ruim vijf decennia werkervaring als vakdocent aardrijkskunde op de pabo. Sinds 2008 vormen zij als duo de sectie aardrijkskunde bij de Hogeschool IPABO Amsterdam/Alkmaar, en zo leveren zij een belangrijke bijdrage aan de vakdidactiek die pabostudenten in Noord-Holland meekrijgen.

Met de beperkte ruimte die er op de pabo's is voor het schoolvak aardrijkskunde, is er in de loop der jaren een lesprogramma ontstaan, waarin de vakdidactiek die onontbeerlijk is voor het schoolvak aardrijkskunde de revue passeert. Het uitgangspunt is daarbij steeds: 'Wat moeten wij studenten bijbrengen opdat zij straks een goede aardrijkskundeles gaan geven op de pabo. En wat is dan realistisch en haalbaar?'

In *Aardrijkskunde doen!* staat alle basisvakdidactiek die je als leerkracht op een basisschool moet beheersen om goed aardrijkskundeonderwijs te kunnen geven, helder en compact bij elkaar. De leerstof is vooral gebaseerd op de jarenlange leservaring en nevenactiviteiten op het vakgebied van Roger en Daphne. Dat maakt dit boek ook een aanrader voor startende vakdocenten op de pabo die hun weg nog moeten gaan vinden binnen de mogelijkheden die er op een hogeschool zijn voor dit schoolvak. Het leeuwendeel van de tekst in dit boek werd door Roger geschreven. De inhoud en opzet ervan zijn in nauwe samenwerking met Daphne tot stand gekomen. De waardevolle samenwerking leidde tot het eindresultaat dat je nu in handen hebt. Veel studenten vinden aardrijkskunde een lastig vak. Het lijkt immers alsof je bij aardrijkskunde alles moet weten van de hele wereld. Daar komt dan ook nog eens bij dat je bij de lessen een aantal belangrijke vakdidactische basisprincipes die het schoolvak aardrijkskunde zo kenmerkt, regelmatig terug moet laten komen. Dat wordt lastig, vooral wanneer er geen kant-en-klare lesmethode is. Bovendien moet je sowieso een methodeles naar jouw smaak en naar jouw doelgroep kunnen aanpassen!

Veel studenten komen er bij de voorbereiding van een les niet zo goed uit. En dat is volkomen begrijpelijk. Dit boek helpt studenten op weg om de belangrijkste didactische vaardigheden te gaan beheersen. De theorie

wordt toegelicht aan de hand van concrete voorbeelden die direct in de klas kunnen worden gebruikt. Want aardrijkskunde is typisch zo'n vak dat je met de leerlingen moet doen!

In de afgelopen decennia hebben Roger en Daphne in de praktijk ondervonden dat het effect dat uiteindelijk met de vakdidactieklessen wordt bereikt grotendeels bestaat uit de componenten 'kwaliteit' en 'acceptatie'. Je moet studenten uiteraard kwalitatief voldoende bieden. Maar als vakdocent moet je daar ook weer niet in willen doorslaan. Je moet de lat niet te hoog willen leggen voor mensen die geen geografische studie hebben gevolgd. Het beleven en plezier krijgen in het geven van aardrijkskunde is een niet te onderschatten onderdeel in het aanleren en waarborgen van goede aardrijkskundige vakdidactiek voor de basisschool. Net als dat je leerlingen geografisch besef wilt bijbrengen, probeer je dat ook wat betreft de vakdidactiek te bereiken bij studenten van de pabo. Wanneer je studenten hoort zeggen: 'Ik heb naar aanleiding van de voorbeelden zo'n leuke kaartleesles gegeven in mijn klas!', dan heb je voor dat onderdeel al een belangrijke basis gecreëerd voor het leren in de toekomst. Immers: iedereen moet die lessen zelfstandig geven op de basisschool. Daar zit verder geen vakdocent meer bij. 'Keep it simple' is vaak al moeilijk genoeg voor een niet-geograaf die dit vak als onderdeel van de vele facetten van het beroep moet geven in een basisschoolklas.

Bij de hoofdstukken 2, 3, 4 en 6 zijn naar aanleiding van de theorie lesvoorbeelden als een casus opgenomen. In de bijlagen staan lesactiviteiten als voorbeeld of als inspiratiebron voor gebruik in de klas bij de hoofdstukken over kaartlezen (hoofdstuk 4), topografie (hoofdstuk 5), de omgeving (hoofdstuk 6) en onderzoek doen (hoofdstuk 9). Belangrijk is dat de beginnende leerkracht ook vlot concreet aan de slag kan met de leerlingen en dat hij daarbij succeservaringen opdoet. We zouden dan ook graag zien dat studenten, en ook leerkrachten en startende vakdocenten aan de hand van dit boek aardrijkskunde gaan geven en beleven! De basisschoolleerlingen zullen ons dankbaar zijn.

Op het digitale leerplatform studiemeester is extra materiaal te vinden, zoals:

- Kerndoelen 2025
- landelijke Toetswijzer bij de centrale eindtoets PO wereldoriëntatie

We wensen de gebruiker dan ook veel leerplezier én veel gebruikersplezier toe met *Aardrijkskunde doen!*

Randaal/Weesp, voorjaar 2025

Roger Baltus

Daphne Rijborz

Het schoolvak aardrijkskunde

Aardrijkskunde is een typisch schoolvak. In dit hoofdstuk komt aan de orde hoe dat schoolvak zich in het verleden heeft ontwikkeld tot wat het nu is. Daarnaast gaan we in op hoe je vanuit aardrijkskunde moet kijken en denken en waarom die specifieke werkwijze belangrijk is. Ten slotte zetten we op een rij waar het bij de aardrijkskundelessen om moet gaan en zie je welke landelijke documenten je daarbij kunt raadplegen om aardrijkskunde als geheel structuur te geven.

1

- 1.1 Inleiding 10
- 1.2 De ontwikkeling van het schoolvak
aardrijkskunde 10
- 1.3 Kijken en denken vanuit de
aardrijkskunde 13
- 1.4 Inhouden aardrijkskunde in het
basisonderwijs 24

1.1 Inleiding

Aardrijkskunde is een typisch schoolvak. Iedereen die op school heeft gezeten heeft er ooit wel iets mee gedaan. Denk aan de lessen waarbij het ging over een ander land, klimaten, vulkanen, verschillen in culturen en de kaarten aan de wand of in de atlas. Het schoolvak aardrijkskunde is in Nederland de afgelopen honderd jaar sterk veranderd. Aanvankelijk was vooral feitenkennis bij aardrijkskunde belangrijk. Maar inmiddels gaat het veel meer om begrippen en processen die je moet begrijpen, en ook om vaardigheden die je moet kunnen hanteren.

Het is als leerkracht enerzijds van belang dat je inhoudelijk gezien voldoende van de schoolaardrijkskunde weet en de vaardigheden voldoende beheerst. Anderzijds moet je weten hoe je de inhoud overbrengt op de leerlingen. Veel zaken die je om je heen ziet en hoort hebben met het schoolvak aardrijkskunde te maken. Denk alleen maar al aan de klimaatverandering met alle gevolgen. Of aan dingen uit je dagelijks leven zoals het wonen in een stad of in een dorp, het doen van je boodschappen in het winkelcentrum, en het reizen met vervoermiddelen zoals de bus, de tram, de trein en de auto. Veel studenten van de pabo en ook leerkrachten op de basisschool vinden aardrijkskunde best een lastig schoolvak om te geven. Drie vragen komen daarbij in het bijzonder naar voren:

- 1 Hoe heeft het schoolvak zich ontwikkeld? Het gaat al lang niet meer over encyclopedische kennis, zoals veel mensen denken.
- 2 Hoe kun je vanuit de aardrijkskunde het best grip krijgen op al die verschijnselen en de verbanden die er zijn in een bepaald gebied? Het is belangrijk om je af te vragen op welke manier je het best kunt kijken en denken vanuit de aardrijkskunde.
- 3 Hoe weet je welke leerstof relevant is voor leerlingen van de basisschool, omdat je niet alles over de wereld kunt leren? En hoe zorg je ervoor dat het begrijpelijk blijft? Het is belangrijk om je af te vragen op welke manier je ervoor kunt zorgen dat leerlingen het geleerde kunnen toepassen in nieuwe situaties.

1.2 De ontwikkeling van het schoolvak aardrijkskunde

Het schoolvak aardrijkskunde heeft een aantal ontwikkelingen doorgeemaakt die het vak vorm hebben gegeven en hebben geleid tot de huidige positie ten opzichte van andere schoolvakken.

1.2.1 Ontwikkelingen vanaf de 19de eeuw

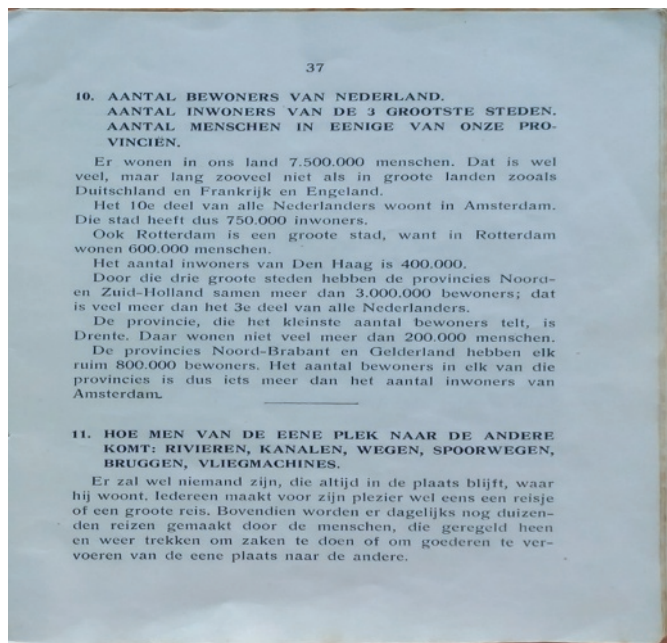
1

Kruideniers-
aardrijkskunde

Encyclopedische
aardrijkskunde

Aardrijkskunde is sinds 1857 een verplicht schoolvak in Nederland. In de 19de eeuw waren er ontdekkingsreizigers die vaak met vreemde en sterke verhalen terugkwamen uit andere delen van de wereld. Die verhalen kwamen vervolgens ook in de schoolboeken terecht. Ze gaven zo een vertekend beeld van verre landen en streken. In het begin van de 20ste eeuw kwam de zogenoemde 'kruideniersaardrijkskunde' op in Nederland. Naast natuurlijke gegevens van landen (en provincies) moesten er ook veel economische gegevens worden gekend. Onder andere over de voor Nederland belangrijke overzeese koloniën. Zo moest je volgens de schoolboeken weten waar in Nederlands-Indië bepaalde specerijen werden verbouwd en vanuit welke zeehavens ze werden aangevoerd naar Nederland. De schoolboeken streefden gaandeweg steeds meer naar een volledigheid van allerlei feiten. Lange tijd werd de leerstof in Nederland grotendeels bepaald door geëngageerde amateurs die het leuk vonden om een aardrijkskundeboekje te maken voor het onderwijs. Zo ontstond uiteindelijk de encyclopedische aardrijkskunde die tot ver in de jaren 70 is blijven bestaan. Leerlingen moesten veel feiten uit hun hoofd leren. Zo moesten ze van Nederland weten welke belangrijke fabrieken er waren en waar je die op de kaart kon vinden. Zo ook met de landbouw: je moest de gebieden in Nederland kennen waar veel aardappelen werden verbouwd. En bij bevolking was het bijvoorbeeld belangrijk dat je wist hoeveel inwoners de verschillende steden en provincies hadden (zie afbeelding 1.1).

Afbeelding 1.1

Uit: *Onze Aarde*, geschreven door J. Overtoom, hoofd ener school, 1931

Traditionele vernieuwingsscholen

Aan het begin van de 20ste eeuw kwamen ook de traditionele vernieuwingsscholen op (onder andere Jenaplan-, Montessori-, Dalton- en Vrije School, en Feinet-onderwijs). In de schoolvisie van deze nieuwe scholen stond de ontwikkeling van leerlingen voorop. De leerstof werd meer vanuit leerlingen benaderd: niet de kennisoverdracht, maar het leren was belangrijk. De vakken kwamen dan ook veelal niet duidelijk zichtbaar aan de orde, maar volledig geïntegreerd met andere vakken.

1.2.2 Ontwikkelingen vanaf 1970

Na 1970 gingen vakdidactici aardrijkskunde vanuit de universiteiten en pedagogische academies zich voor het eerst in de geschiedenis bemoeien met het schoolvak aardrijkskunde (Jansen & Pronk (1993)). Dat bracht enkele veranderingen teweeg:

Exemplarisch onderwijs

- Ten eerste veranderde de encyclopedische aanpak in exemplarisch onderwijs. Het was ondoenlijk geworden om alle landen en gebieden over de hele wereld te bespreken. Bovendien bleef dat ook te veel bij onsamenvattende feitenkennis. Bij exemplarisch onderwijs kun je een bepaald gebied centraal stellen, dat als voorbeeld dient voor soortgelijke gebieden: Zuid-Spanje als voorbeeld van een gebied met mediterrane landbouw. En dat geldt dan ook voor gebieden waar je ook een dergelijk klimaat met bijbehorende landbouw hebt, zoals in Californië, Zuid-Afrika en delen van Australië en Nieuw-Zeeland.

Thematische benadering

- Ten tweede veranderde de regionale benadering, waarbij telkens een gebied aan de orde kwam, steeds meer in een thematische benadering. Je kunt dan een kastuindersbedrijf bespreken dat als voorbeeld dient (ook weer exemplarisch) voor andere kastuindersbedrijven. Het voordeel daarvan is dat je meer in kunt gaan op de samenhang van de leerstof, in plaats van dat je alle locaties moet beschrijven waar je zoiets dergelijks ook hebt.

Wereldverkenning

Een ontwikkeling die bijna gelijktijdig opkwam was de benadering van de inhoud van wereldverkenning of wereldoriëntatie, die weer geïnspireerd werd door de traditionele vernieuwingsscholen. Vandaar dat er in methoden die wereldoriëntatie als uitgangspunt hadden naast aardrijkskunde ook heel andere kennis en vaardigheden aan bod kwamen.

Wereldoriëntatie

Ook werden er in de jaren 70 voor het eerst landelijke toetsen uitgerold, waarvoor ook voor aardrijkskunde toetscriteria werden opgesteld. Eerst onder de naam 'Schooltoetsen Basisonderwijs' en vanaf 1974 'Eindtoets Basisonderwijs', beter bekend als 'de Cito-toets'. Pas in 1993 kwam er voor het eerst vanuit de overheid een officiële lijst met kerndoelen op de basisschool, ook voor het vak aardrijkskunde, waarin in grote lijnen de inhoud en vaardigheden werden vastgelegd.

Eindtoets Basisonderwijs

1.2.3 Ontwikkelingen vanaf 2020

Omstreeks 2020 verliezen aardrijkskundemethoden met een leerlingenboek duidelijk terrein. Dat komt onder andere doordat de focus in het onderwijs gaandeweg wat meer op andere vakken komt te liggen. Zo is er toenemende aandacht voor rekenen en taal. Daarnaast wordt er tijd ingeruimd voor nieuwe vakken, zoals wetenschap en technologie en wereldburgerschap. Steeds meer scholen hebben geen methode voor het schoolvak aardrijkskunde. Scholen die wel een methode hanteren kiezen veelal voor een vakkengeïntegreerde digitale methode, die vaak wel nog gekoppeld is aan een papieren werkboek voor de leerlingen. Aardrijkskunde komt steeds meer terug als onderdeel van wereldoriëntatie waarbij telkens ook geschiedenis en natuuronderwijs participeert rondom verschillende thema's. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de zogenoemde 21ste-eeuwse vaardigheden, waarbij de focus meer ligt op wat je in het dagelijks leven direct nodig hebt. Die benadering doet meteen weer denken aan de opkomst van wereldoriëntatie in de zeventiger jaren.

Ook in de toekomst zijn er veranderingen in het onderwijs, waar het schoolvak aardrijkskunde onderdeel van zal blijven uitmaken. Belangrijk bij alle ontwikkelingen is dat je als leerkracht steeds goed weet wat er met het schoolvak aardrijkskunde wordt beoogd en welke werkwijze, inhouden en vaardigheden vanuit het oogpunt van de geografie belangrijk zijn.

1.3 Kijken en denken vanuit de aardrijkskunde

Bij aardrijkskunde wordt een bepaalde werkwijze gehanteerd, om grip te krijgen op het stukje van de wereld waar je naar kijkt. Om dat te begrijpen kijken we eerst met je naar je huis. Dat kun je vergelijken met de wereld waar je woont, maar dan in het klein. Daarna maken we de stap naar de aardrijkskunde en zoomen we als voorbeeld in op een stukje van Noord-Holland. Ten slotte gaan we in op waarom het opdoen van die kennis en vaardigheden zo belangrijk is; het draagt bij aan het zogenoemde geografisch besef.

Geografisch
besef

1.3.1 Je huis als de wereld waarin je woont

Hoe kun je aardrijkskundige verschijnselen het best bekijken met de leerlingen in de klas?

Om dat te begrijpen zou je die ingewikkelde wereld met al haar verschijnselen het best eerst even kunnen vergelijken met het huis waarin je woont. Je huis staat immers het dichtst bij je eigen beleavingswereld. Om prettig te kunnen wonen is het handig om iets te weten van het huis, zoals in het voorbeeld van afbeelding 1.2. Om te beginnen met de indeling op een

plattegrond: je weet natuurlijk waar zich de keuken, de woonkamer, de hal, de badkamer en de slaapkamer bevindt en hoe groot ze ongeveer zijn. En zo zijn er ook dingen waarvan je globaal weet hoe het werkt en wat je daarmee juist wel, of zeker niet, moet doen. Veel elementen aan je huis hebben een eigen specifieke functie. Denk maar aan de gootsteen, het toilet, de brievenbus, de meterkast en de dakgoot. Soms wil je ook iets doen aan je huis om je wooncomfort te verbeteren. Denk dan aan onder andere een nieuwe inrichting of een schilderbeurt van de muren.

Op de foto en plattegrond in afbeelding 1.2 zie je een voorbeeld van een huis. Laten we zo'n huis eens nader bekijken. Om dat gestructureerd te doen gaan we uit van verschillende vragen. Je gaat dan ook steeds op verschillende manieren kijken. En je gaat je gaandeweg ook steeds meer afvragen.

Afbeelding 1.2 Voorbeeld van een huis met plattegrond

Hoe ziet het huis eruit en waar staat het?

Het huis op de foto heeft naast de begane grond twee etages. Je ziet dat er dakpannen op het dak liggen. Het huis is van buiten gebouwd van bakstenen die aan elkaar gemetseld zijn met cement. Er zijn ramen van dubbelwandig glas. Als je naar de plattegrond van de benedenverdieping kijkt zie je dat de keuken aan de straatkant ligt. De meterkast bevindt zich in de hal. En zo is er nog meer te ontdekken aan deze woning, als je goed kijkt. Bij het wonen in een huis is het natuurlijk ook van belang dat je weet waar het huis staat. Staat het aan een drukke straat in de stad, of op een landelijke plek in een dorp? Bij een vliegveld, bij de zee, bij een meer of bij iets anders bijzonders? Bij belangrijke wegen of juist heel afgelegen?

Vraag 1

Welke (twee) elementen kun je benoemen die nog meer op de foto en op de plattegrond staan?

Vraag 2

Welke kenmerken over de plek waar je eigen huis staat kun je benoemen?

Waarom zijn onderdelen aan en in het huis zo gemaakt?

Over de bouw van een huis is vooraf goed nagedacht. Misschien sta je er zelf niet zo bij stil; eigenlijk is bijna niets toevallig aan een huis. Voor alles wat je ziet kun je een verklaring geven. Soms ligt een verklaring heel erg voor de hand. Zoals de voordeur aan de straatkant van het huis (kortste afstand naar de straat), het afdak bij de voordeur (dan staat degene die aanbelt bij slecht weer niet in de regen), de hal waarin meestal meteen ook een trap naar boven is gemaakt (bespaart ruimte en kost in de winter minder energie), de pijpen die je op het dak ziet (kortste luchtafvoer naar buiten). Soms is een verklaring weer niet altijd zo makkelijk te bedenken. Zoals de keuze voor een schuin dak en de keuze van het soort materiaal waarmee is gewerkt. Daarvoor moet je dan weer wat meer verstand hebben van de bouw van huizen.

Vraag 3

Welke elementen bij jouw eigen huis kun je bedenken waarvoor je een eenvoudige verklaring kunt geven?

Hoe verandert jouw huis?

Van de informatie over andere huizen kun je leren. Die informatie is handig als je iets wilt vervangen of iets wilt veranderen. Het wonen verandert in de loop van de tijd immers ook steeds door de opkomst van andere wensen, andere materialen en andere technologie. Tot in de jaren 50 van de vorige eeuw hadden veel mensen bijvoorbeeld geen aparte badkamer en werd er vaak een douche in de keuken gemaakt, iets wat je je nu moeilijk nog kunt voorstellen. Keukens zijn ook flink veranderd, met name door de apparatuur die er tegenwoordig is. Dat geldt eveneens voor woonkamers. Kijk alleen al naar de ontwikkeling van de televisie. In de toekomst gaat het wonen waarschijnlijk nog veel meer veranderen. Stoken we in de winter nog op aardgas? Of heeft waterstofgas, zonne-energie en windenergie de toekomst? Huizen veranderen dus van binnen en van buiten. Je kunt vanuit de plek waar je woont ook wat verder weg kijken. Zoals naar jouw omgeving (zie afbeelding 1.3). Ook die verandert langzaam maar zeker. In een stad worden er steeds oude gebouwen en wegen afgebroken en er komen ook steeds weer andere inrichtingselementen bij.

Vraag 4

Wat is er aan jouw huis veranderd sinds het is gebouwd?

Vraag 5

Wat zal er in de toekomst gaan veranderen aan jouw huis, denk je?

Afbeelding 1.3 Oude (1975) en nieuwe (2024) foto van een straat

Waar kun je ook zo wonen?

Natuurlijk zijn er wel meer huizen zoals de huizen op de foto en ook zoals het huis waarin je zelf woont. Kijk maar eens op internet als je zoekt naar een twee-onder-een-kapwoning. Of het soort woning waar je zelf in woont. Er zijn dus meer mensen die in een soortgelijk huis wonen en misschien ook wel op een soortgelijke plek. Maar er zijn ook mensen die in een heel ander soort huis wonen.

Vraag 6

- Op welke plekken kun je op een soortgelijke manier wonen zoals jijzelf woont? Denk aan verschillende wijken die je hebt in je woonplaats.
- Welke andere soorten huizen dan het huis waar je zelf in woont ken je zoal?

Wat vind je van je huis?

Het wonen in een huis op een bepaalde plek heeft altijd voordelen en nadelen. Zou je lang in het huis willen blijven wonen waar je nu woont of niet?

Vraag 7

Welke voordelen (noem er twee) en welke nadelen (noem er twee) van het wonen in jouw huis kun je benoemen?

1.3.2 Van je huis naar de aardrijkskunde

Net als dat we bij je huis op een bepaalde manier hebben gekeken, zo moet je bij het schoolvak ook steeds op een bepaalde manier te werk gaan, die kenmerkend is voor het vak. Over het algemeen kun je zeggen dat je bij het

bekijken van de inhoud van aardrijkskunde in het basisonderwijs in ieder geval moet letten op drie zaken:

Inzoomen	1 Je kijkt meestal niet meteen naar de hele wereld, maar meestal zoomen we in op een afgebakend overzichtelijk stukje van de wereld. En pas later kun je dan zien dat zo'n stukje van de wereld past in het grotere geheel, of dat soortgelijke stukjes ook elders te zien zijn.
Beeldvormers	2 Om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van het deel van de wereld waar we het over hebben gebruik je altijd beeldvormers zoals foto's, kaarten, grafieken, diagrammen en tabellen. Die geven vaak veel meer informatie dan alleen tekst.
Geografische werkwijze	3 Om bij die stukjes van de wereld goed gestructureerd aan de slag te gaan werk je steeds volgens de zogenoemde geografische werkwijze. Dat zijn vier stappen waarmee je impliciet al kennis hebt gemaakt bij het bekijken van je huis. Je kunt <i>beschrijven</i> , <i>verklaren</i> , <i>herkennen</i> en <i>waarderen</i> . Belangrijk is dat die vier stappen in willekeurige volgorde aan de orde kunnen komen, afhankelijk van het onderwerp en de voorkennis die je hebt.
Beschrijven	
Verklaren	
Herkennen	
Waarderen	

Laten we om de transfer te maken van je huis naar de aardrijkskunde eens inzoomen op een stukje van de wereld in de buurt van Den Helder. Den Helder ligt aan de Noordzee en aan het begin van de Waddenzee. Aan de hand van een goede foto (afbeelding 1.4) en een landkaart (afbeelding 1.5) krijg je al een beeld van het landschap, waar je volgens de vier stappen van de geografische werkwijze naar kunt kijken en over kunt nadenken:

Afbeelding 1.4 Luchtfoto van de omgeving van Huisduinen bij Den Helder

Afbeelding 1.5 Topografische kaart van de omgeving van Den Helder

Stap 1: *beschrijven*. Wat zie je? Waar is dat?

Beschrijven

Bij beschrijven kijk je altijd naar wat je ziet aan aardrijkskundige elementen in de wereld om je heen. Je moet je daarbij twee vragen stellen. Wat zie je? En waar is dat?

De luchtfoto van Huisduinen is gemaakt ten zuidwesten van Den Helder (afbeelding 1.4). En de kaart gaat over datzelfde stukje bij Den Helder. Je ziet allerlei verschijnselen in het landschap. Allereerst zie je dat het een zonnige dag is (*weer en klimaat*). Je ziet duidelijk veel water. Op het land groeien planten, struiken- en bomen (*flora*), en er zijn straten, gebouwen, en zelfs dijken aangelegd (*door de mens*). Het landschap is voor een belangrijk deel ingericht door mensen. De vuurtoren (De Lange Jaap) valt op, en ook de dijk die een scherpe grens vormt tussen het water en het land. Rechts onderaan op de foto zijn gebieden waar je zand en duinen aantreft (*gesteente*). Je ziet een deel van het eiland Texel aan de overkant van het water, ten noorden van Den Helder. En tussen Texel en Den Helder zie je een (veer)boot. Om de tweede vraag te beantwoorden, waar is dat?, is het belangrijk dat je ook op een kaart kijkt, zoals de topografische kaart (afbeelding 1.5) of een kaart uit de atlas. Zo kun je de verschijnselen die je bekijkt een plek geven op de kaart. Die plek heb je nodig bij de volgende stap.

Vraag 8

Kun je nog iets beschrijven wat je ziet op de foto en op de kaart?

Stap 2: verklaren. Waarom daar? Wat gebeurt er als ...?

Verklaren

Bij verklaren ga je kijken of je kunt nagaan waarom de verschijnselen daar zijn zoals je ze ziet. De vraag die je daarbij kunt stellen is: 'Waarom zie je dat daar?' Om die vraag te kunnen beantwoorden heb je kennis nodig, en moet je logisch nadenken. Soms moet je verklaren in de toekomst. De vraag die je dan kunt stellen is: 'Wat gebeurt er als ...?' Het kan dan nodig zijn om daarbij naar het verleden te kijken, zodat je vanuit ontwikkelingen in de tijd iets kunt zeggen over de toekomst. Immers niets blijft hetzelfde; alles verandert voortdurend.

Natuurlijk kun je niet alles wat je ziet verklaren. Daarom kun je het best inzoomen op één of enkele verschijnselen. Op de foto van Den Helder zie je de rechte dijkbegrenzingsen tussen het land en het water, en het eiland Texel aan de overkant met de veerboot die heen en weer vaart.

Drie voorbeelden van verklaren:

1 Waarom heb je bij Den Helder dijken langs de kust?

Als je goed kijkt zie je dat er ten zuiden van de vuurtoren duinen zijn en dat er ten noorden ervan een dijk is. Het land ligt hier lager dan de zee. Een dijk moet het land beschermen waar geen duinen zijn. Als je naar het verleden kijkt, bijvoorbeeld op oude kaarten, dan kom je erachter dat het gebied bij Den Helder een paar eeuwen geleden nog bestond uit zee. Het land is door omdijking gewonnen op de zee.

2 Waarom maken er zoveel mensen de overtocht met zo'n veerboot?

Het antwoord op die vraag kun je zeker niet meteen uit de foto halen. Je moet dan naar extra informatie gaan zoeken. Op Texel wonen meer toeristen dan vaste eilandbewoners en een deel van de vaste eilandbewoners werkt op het vasteland. De boot wordt voor een belangrijk deel door toeristen gebruikt die het eiland gaan bezoeken. De overtocht duurt maar twintig minuten, dat is aantrekkelijk. Daar komt bij dat Texel als Waddeneiland het dichtst bij de Randstad ligt, waar veel mensen wonen. Als je kijkt naar ontwikkelingen in het verleden zie je dat omstreeks het jaar 1900 maar weinig mensen op vakantie gingen. Tegenwoordig vinden veel mensen vrije tijd en op vakantie gaan belangrijk en hebben het toerisme en de verkeersstromen die daarbij horen, zich steeds verder ontwikkeld. Het toerisme op Texel is zelfs zo toegenomen dat er mensen zijn die vinden dat er een limiet aan moet worden gesteld voor de toekomst.

3 Wat zal er met het toerisme op Texel gebeuren als de toeristenstromen nog verder toenemen?

Om het antwoord op die vraag te kunnen geven moet je ook naar de ontwikkelingen in het verleden kijken. Als je informatie opzoekt kom je er onder andere achter dat er in de loop van de afgelopen decennia steeds meer vakantiehuizen en hotels, musea en attracties en ook voorzieningen bij zijn gekomen op Texel. De veerboten zijn in de loop der jaren steeds groter geworden en er zijn steeds meer afvaarten in het vakantie seizoen. Dat is gunstig voor de economie van het eiland. Op grond daarvan kun je wel verwachten dat de groei nog een tijdje door kan gaan. Maar al die toeristen kunnen ook voor nadelen zorgen. Denk maar aan het waterverbruik, afval, drukte op het eiland, de prijzen van huizen en het verdwijnen van stiltegebieden. En als de voordelen niet meer opwegen tegen de nadelen kunnen de grenzen van de groei op den duur toch bereikt zijn.

Vraag 9

Kun je zelf nog een verklarende vraag bedenken waar je het antwoord op kunt geven door te kijken naar de foto en/of de kaart, of door extra informatie op te zoeken?

Stap 3: herkennen. Waar heb je dit ook?

Herkennen

Bij herkennen gaat het er enerzijds om dat je verschijnselen hebt herkend, zoals een dijk en de boot die toeristen van en naar het eiland vervoert. Dat herkennen deed je grotendeels al bij het beschrijven en bij het verklaren. Anderzijds gaat het om het benoemen van plekken waar je deze verschijnselen óók hebt. De vraag die je hierbij kunt stellen is: 'Waar heb je dit ook?' Je moet dan eerst uitzoomen op het voorbeeld waarmee je bezig bent. Dat kan aan de hand van kaarten in de atlas of

bijvoorbeeld via Google Maps. Op deze manier kun je de transfer maken naar andere gebieden op de wereld. Belangrijk, want daarmee voorkom je dat je alle gebieden op de wereld zou moeten gaan bespreken. En dat is natuurlijk onmogelijk. Hetgeen je geleerd hebt over een bepaald verschijnsel in een bepaald gebied, geldt in principe ook voor andere gebieden waar die verschijnselen voorkomen. Wel kunnen er in dat andere gebied ook nog andere, specifieke factoren een rol spelen.

Herkennen is voor leerlingen in het basisonderwijs niet altijd makkelijk. Immers het referentiekader van de meeste leerlingen is veel kleiner dan dat van mensen met meer levenservaring. Het ligt aan het niveau van de groep of er plaats is voor herkennen. Je hebt als leerkracht een belangrijke taak om leerlingen te helpen bij het aanwijzen van gebieden met soortgelijke verschijnselen. Bij de bovenbouw zou je deze stap wel vaker kunnen maken.

Twee voorbeelden van herkennen:

1 Waar in Nederland heb je ook dijken langs de kust?

Om dat te weten te komen moet je uitzoomen op de kaart van Nederland. Je kunt daarvoor onder andere in de atlas kijken. Aan de Waddenzee en ook op een aantal plekken langs de Noordzeekust zijn er dijken. Op die plekken ontbreken de duinen.

2 Waar in Nederland heb je ook veel toerisme met vakantiehuisjes en campings?

Allereerst kun je bedenken dat er nog meer plekken zijn waar toeristen komen. Misschien wel bij jou in de buurt. Om preciezer iets te zeggen over toerisme, ook in andere gebieden in Nederland, kun je het best extra informatie opzoeken. In een atlas of op internet kun je een kaart vinden die daar meer informatie over geeft.

Vraag 10

Kun je zelf nog een vraag bedenken waarbij je de stap van het herkennen moet maken?

Stap 4: waarderen. Wat vind jij ervan? Wat vindt een ander? Is het goed zo, of kan het anders?

Bij waarderen kan het gaan om om voor- en nadelen van de huidige situatie, of wat je vindt van veranderingen die in de toekomst wellicht zullen kunnen plaatsvinden (tijdsperspectief). Daarvoor is het ook van

belang te kijken naar hoe veranderingen plaatsvinden (verleden, heden, toekomst). De vragen die je hierbij kunt stellen zijn: 'Wat vind jij ervan?' 'Wat vind een ander ervan?' 'Is het ook goed zoals het nu is, of moeten sommige dingen toch eigenlijk anders?'

Belangrijk daarbij is dat je de voordelen en de nadelen van het verschijnsel dat je bekijkt op een rijtje zet. Om deze stap te kunnen doen moet je voldoende kennis en inzicht hebben met betrekking tot de situatie op een bepaalde plek. Vandaar dat je dit onderdeel het best kunt doen in de bovenbouw van de basisschool.

Hierna zie je twee voorbeelden van waarden:

1 Zou jij in Den Helder vlak bij Texel willen wonen?

Noem ten minste twee redenen. Kun je je voorstellen dat er ook mensen zijn die een heel andere mening hebben dan jij? Welke redenen zouden zij noemen? Noem er ten minste één.

2 Ben jij een voor- of tegenstander van plannen voor de aanleg van een tunnel naar Texel?

Noem ten minste twee argumenten. Noem ook een argument dat tegen jouw eigen mening pleit.

Overigens moet het wel zinvol zijn om te waarden bij het onderwerp waar het over gaat. Het waarden van een natuurramp of een woestijn is over het algemeen niet zo zinvol. In zo'n geval kun je zo'n stap beter overslaan. Ook kan een onderwerp te moeilijk zijn om te waarden.

1.3.3 De geografische werkwijze

Geografische werkwijze

Geografische vierslag

De vier stappen (beschrijven, verklaren, herkennen en waarden) die we in subparagraaf 1.3.2 hebben doorlopen noemen we geografische werkwijze (ofwel de geografische vierslag). In afbeelding 1.6 zijn ze nog eens schematisch weergegeven. Ze hebben in grote lijnen een opklimmende moeilijkheidsgraad. Vandaar dat je lang niet alle stappen kunt doen met leerlingen van de basisschool. Beschrijven en verklaren is altijd wel mogelijk. Of je kunt herkennen en waarden hangt af van het niveau van de groep en van het onderwerp. Bovendien zul je bij het geven van een aardrijkskundeles zien dat je de volgorde van deze stappen zeker niet altijd zo hoeft aan te houden. Maar het schema geeft je als leerkracht wel houvast en structuur. Daarmee zorg je ervoor dat je uiteindelijk wel goed hebt gekeken en hebt nagedacht over het onderwerp.

Afbeelding 1.6

De vier stappen van de geografische werkwijze

Stap in de werkwijze	Vragen die je stelt	Toepassing in de klas	Moeilijkheidsgraad
1 Beschrijven	Wat zie je? Waar zie je dat (kaart)?	Altijd	Makkelijk Moeilijk
2 Verklaren of voorspellen (voorspellen = verklaren in de toekomst)	Waarom zie je dat daar? Wat gebeurt er als ...? Daarbij moet je soms de veranderingen in de tijd betrekken.	Altijd	
3 Herkennen	Waar zie je dat nog meer? Waar heb je dat ook? Daarvoor moet je uitzoomen (en daarna weer inzoomen).	Afhankelijk van de groep Zeker in de bovenbouw	
4 Waarderen	Wat vind jij ervan? Wat vinden anderen ervan? Daarbij kun je soms de ontwikkeling in de tijd betrekken.	Afhankelijk van de groep en als het zinvol is	

1.3.4 Geografisch besef

Je hebt gezien dat de wereld te vergelijken is met het huis waar je woont. Bij het kijken naar je huis zie je allerlei verschijnselen die je kunt verklaren en waarvan je de samenhang leert kennen. Bovendien weet je dat er nog meer plekken zijn waar mensen op een soortelijke manier wonen als jij. En je weet ook jouw huis te waarderen, zeker als je er met plezier woont. Alles bij elkaar zorgt ervoor dat je je in zekere mate bewust bent van hoe je woont. Laten we dat bewustzijn even 'woonhuisbesef' noemen. Zoals je bij je huis 'woonhuisbesef' kunt krijgen, zo kun je bij het schoolvak aardrijkskunde geografisch besef krijgen over stukjes van de wereld en de wereld als geheel. Daarbij kan het gaan over verschijnselen die dichtbij de plek waar je woont te zien zijn, zoals de wijk, het buurtwinkelcentrum en de stad als geheel. Maar ook over verschijnselen die veel verder weg zijn van je eigen omgeving, zoals een vulkaan, een plek met veel industrie, landbouwgebieden, of een landschap, zoals een tropisch regenwoud of een woestijn.

Wat houdt geografisch besef precies in en wat is haalbaar voor leerlingen van de basisschool?

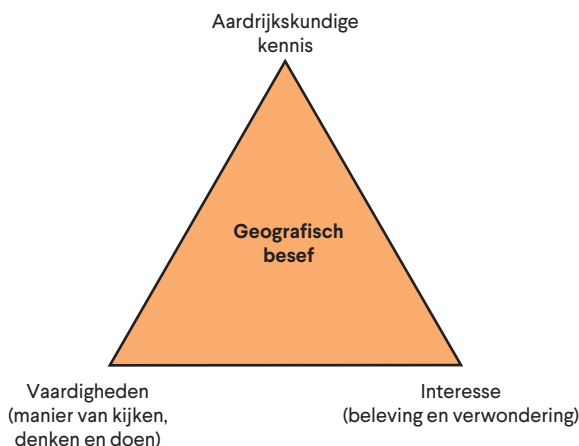
In de literatuurstudie van Beneker et al., (2020) wordt geografisch besef voor het basisonderwijs omschreven als een overkoepelend begrip. Daar

horen vervolgens kennis, vaardigheden en interesse bij. Dat sluit goed aan op kinderen in de leeftijd van 4 tot 12 jaar. Voor de uitvoerbaarheid en de haalbaarheid van de aardrijkskundelessen op de basisschool kun je geografisch besef praktisch gezien het best omschrijven als het samenspel tussen de volgende aspecten:

- *Geografische kennis.* Dat zijn de feiten, begrippen en processen die leerlingen moeten kennen en die bij hen een plek moeten krijgen op de mentale wereldkaart. Op die manier draag je bij aan het wereldbeeld dat je in je dagelijks leven ook vaker nodig zult hebben.
- *Geografische vaardigheden.* Daarbij gaat het om de manier van kijken, denken en doen bij aardrijkskunde. Dat zijn met name de vaardigheden die bij de geografische werkwijze worden gehanteerd (beschrijven, verklaren, herkennen, waarderen). Op die manier leer je verschijnselen te zien, te ordenen en er verbanden tussen aan te brengen.
- *Interesse.* Daarbij gaat het om de beleving en de verwondering bij leerlingen met betrekking tot aardrijkskundige onderwerpen. Een aardrijkskundeles op een basisschool moet voor leerlingen ook leuk zijn om aan deel te nemen. Het moet aanspreken en de activiteiten die erbij horen moeten motiverend zijn. Dat zijn belangrijke voorwaarden om leerlingen te enthousiasmeren voor geografie, ook buiten de lessen om.

Wanneer je de hiervoor genoemde drie aspecten bereikt bij de aardrijkskundelessen, is het geheel groter dan de som der delen en ontstaat er geografisch besef (zie afbeelding 1.7).

Afbeelding 1.7
Geografisch besef bij aardrijkskundeonderwijs in het basisonderwijs

Aardrijkskunde maakt leerlingen ook bewust van het feit dat ze verantwoord moeten omgaan met de planeet aarde (Van der Schee, 2009, p. 8). Geografisch besef draagt daartoe in belangrijke mate bij. Wanneer je over een bepaald thema voldoende geografisch besef hebt, heb je oog voor verschijnselen die met dat thema te maken hebben en heb je bovendien vanuit

je kennis een genuanceerde kijk op het geheel. En dat zou je dan uiteindelijk ook moeten vertalen in gedrag. Net als dat je bij jouw huis vaak weet dat je het best verstandig met alles kunt omgaan, zo zou je dat met dat stukje van de wereld waarop jij leeft ook moeten doen.

1.4 Inhouden aardrijkskunde in het basisonderwijs

Het is belangrijk te weten waar het bij de schoolaardrijkskunde over moet gaan. Je kunt de inhouden samenvatten in één overzichtelijk schema. De kerndoelen, de uitwerkingen van Stichting Leerplanontwikkeling en ook de toetswijzer van Cito geven je aanvullende informatie.

1.4.1 Overzicht van de schoolaardrijkskunde

School-
aardrijkskunde

Nu je weet dat je bij aardrijkskunde het best een aantal stappen van de geografische werkwijze kunt aanhouden, moet nog duidelijk worden welke onderwerpen horen bij het vak aardrijkskunde. Afbeelding 1.8 geeft een overzicht van de hele schoolaardrijkskunde in één overzichtelijk schema. Bij de beschrijving van de geografische werkwijze zijn inhoudelijk gezien al een aantal onderwerpen aangestipt. Je hebt al een stukje van de wereld bekeken bij Den Helder waar een bepaald landschap te zien is. In elk landschap zijn allerlei verschijnselen te zien als je er naar kijkt: water, klimaat, gesteente, hoogteverschillen, flora, fauna, en ook de aanwezigheid van mensen.

Vraag 11

Kun je bij elk verschijnsel een voorbeeld noemen van hoe je zoiets in het landschap bij jou in de buurt kunt zien?

Het mooie en meteen ook het moeilijke van het schoolvak aardrijkskunde is dat al die verschijnselen op de een of andere manier met elkaar samenhangen. Zo is er een relatie tussen het water en het klimaat. Bijvoorbeeld door de ligging aan zee is het in Nederland in de winter gemiddeld gezien nooit erg koud. En in de zomer is het gemiddeld gezien nooit erg warm. Er is ook een relatie tussen water en de mensen. Zo zijn er dijken aangelegd om het land te beschermen tegen de zee.

Vraag 12

Kun je nog vijf andere relaties tussen twee elementen die in het schema staan noemen?

Natuurkundige
aardrijkskunde

Fysische
geografie

Mens-
aardrijkskunde

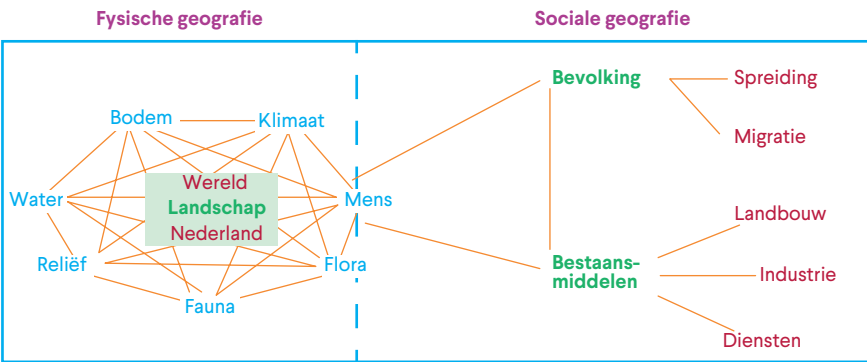
Sociale geografie

Bestaans-
middelen

Zaken die direct over het landschap gaan horen bij de zogenoemde natuurkundige aardrijkskunde, ook wel fysische geografie genoemd. De mens staat met opzet een beetje apart in het schema. De mens is enerzijds onlosmakelijk verbonden met het landschap. Anderzijds kun je ook een hele studie maken van wat mensen doen in de wereld. Dat gedeelte van de aardrijkskunde noem je mens-aardrijkskunde ofwel sociale geografie. Bij de sociale geografie van de schoolaardrijkskunde kijk je enerzijds naar de bevolking. Het kan dan gaan over de spreiding en de migratie. Bijvoorbeeld of er veel mensen in de stad wonen of juist op het platteland, en over mensen die verhuizen binnen Nederland of binnen Europa. Anderzijds kijk je naar waar de mensen van leven. Dat noemen we de bestaansmiddelen. Het gaat dan om beroepen die mensen uitoefenen om geld te verdienen om daarmee hun bestaan te kunnen garanderen. Die beroepen zijn onder te verdelen in landbouw, industrie en diensten.

Alle onderwerpen die je in de kerndoelen, in toetswijzers en in schoolmethoden terugziet, kun je in het schema van afbeelding 1.8 onderbrengen.

Afbeelding 1.8
Overzicht van
de school-
aardrijkskunde

1.4.2 Kerndoelen, TULE (van SLO) en toetswijzer

Kerndoelen

Landelijk gezien zijn de aardrijkskundige inhouden die tot 2024 gelden voor de basisschool al in 2006 vastgelegd in de zogenoemde kerndoelen. Voor het schoolvak aardrijkskunde zijn steeds een viertal kerndoelen geformuleerd (zie afbeelding 1.9).

Afbeelding 1.9

Kerdoelen bij Oriëntatie op jezelf en de wereld, onderdeel ruimte (SLO kerndoelen primair onderwijs 2006)

Kerdoel 47

De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in de omgevingen elders, in binnen- en buitenland, vanuit de perspectieven landschap, wonen, werken bestuur, verkeer, recreatie, welvaart, cultuur en levensbeschouwing. In ieder geval wordt daarbij aandacht besteed aan twee lidstaten van de Europese Unie en twee landen die in 2004 lid werden, de Verenigde Staten en een land in Azië, Afrika en Zuid-Amerika.

Kerdoel 48

Kinderen leren over de maatregelen die in Nederland genomen worden/werden om bewoning van

door water bedreigde gebieden mogelijk te maken.

Kerdoel 49

De leerlingen leren over de mondiale ruimtelijke spreiding van bevolkingsconcentraties en godsdiensten, van klimaten, energiebronnen en van natuurlandschappen zoals vulkanen, woestijnen, tropische regenwouden, hooggebergten en rivieren.

Kerdoel 50

De leerlingen leren omgaan met kaart en atlas, beheersen de basistopografie van Nederland, Europa en de rest van de wereld en ontwikkelen een eigentijds geografisch wereldbeeld.

Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO)

Tussendoelen en leerlijnen (TULE)

De nieuwe kerndoelen van 2025 vind je op het leerplatform studiemeester. Als je de kerndoelen leest zie je dat de beschrijvingen heel algemeen van aard zijn. Je weet dan als leerkracht eigenlijk nog niet goed wat je aan de orde moet stellen. Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) heeft daarom de kerndoelen wat verder uitgewerkt in zogenoemde tussendoelen en leerlijnen (TULE). In afbeelding 1.10 zie je een uitwerking voor 'wonen' en voor 'werken'. Op de website van SLO vind je schema's met per groep een concretere invulling van wat je in de praktijk zou kunnen doen bij een bepaald kerndoel. Bij aardrijkskunde zie je dat elk onderwerp in elke groep van de basisschool terug kan komen. De leerlijn met de opklimmende moeilijkheidsgraad zit in de complexiteit van de onderwerpen. Naarmate de leeftijd van de leerling toeneemt worden de onderwerpen complexer. Zo kun je bijvoorbeeld bij kleuters een haven als die van Rotterdam, waar allerlei grote schepen geladen en gelost worden, met een grote hijskraan beschrijven (stap 1 van de geografische werkwijze). Bij de bovenbouw ga je een haven preciezer beschrijven. Je kunt dan producten benoemen en die onderverdelen in massagoederen en stukgoederen. En ook kun je verklaren waarom die havens daar te vinden zijn en waarom veel schepen uit Azië komen. Bovendien kun je kijken waar je nog meer havens hebt zoals die bij Rotterdam (herkennen) en kun je je buigen over de vraag of zo'n haven nog veel groter kan en moet worden (waarderen).

Afbeelding 1.10

Uitwerking van de kerndoelen 'wonen' en 'werken' in tussendoelen en leerlijnen (SLO)

Groep 1-2	Groep 3-4	Groep 5-6	Groep 7-8
Wonen			
Complexiteit ----->			
Inrichting van het eigen huis: • verschillende ruimtes en hun functie • voorzieningen (keuken, badkamer, wc) • vorm en bouwmaterialen	Inrichting van de eigen straat: • soorten huizen • groenvoorzieningen • andere straten (woonerf, hofje) • voorzieningen ten behoeve van verlichting, televisie, riolering, parkeren, voetgangers, spelen	Inrichting van de wijk: • voorzieningen (winkels, brievenbussen, geldautomaat, kapper, (tand-) arts, school) • straatnamen • wijk-plattegrond • (bijzondere) gebouwen • verkeer	Verschillen tussen wijken: • bereikbaarheid • voorzieningen • bebouwing (laag-/hoogbouw) • groen
Werken			
Werk in de straat: • postbode • krantenbezorger • vuilnisophaler • ramenwasser • plantsoenendienst	Werk in de wijk: • winkels • openbaar vervoer • bedrijf(jes)	Werk in het 'buitengebied': • akkerbouw • veeteelt • kantoren • fabrieken • recreatie	Werken in: • mijnbouw • industrie • diensten • commercieel • niet-commercieel

Een ander belangrijk document dat je kunt raadplegen is de landelijke 'Toetswijzer bij de centrale eindtoets PO wereldoriëntatie' (zie het leerplatform studiemeester). Die werd tot 2023 gebruikt bij de landelijke eindtoets van het Cito. De toetswijzer geeft aan waar de eindtoets voor het basisonderwijs in groep acht over moest gaan en geeft een goed overzicht weer van de kennis en vaardigheden die leerlingen zouden moeten hebben in groep 8. De eindtoets voor wereldoriëntatie was niet verplicht voor de basisschool. De eindtoets wordt inmiddels niet meer afgenomen zoals dat decennia lang het geval was. Maar er zijn wel nog aardrijkskundetoetsen van het Cito van het zogenoemde leerlingvolgsysteem.

Als je de kerndoelen, de leerlijnen met tussendoelen en de landelijke toetswijzer met elkaar vergelijkt, dan valt je op dat de documenten elkaar niet helemaal overlappen. Dat heeft vooral te maken met het feit dat die verschillende documenten niet allemaal in dezelfde periode zijn gemaakt. Bovendien zijn het vaak weer andere mensen die de documenten bedenken en vaststellen. Daarnaast worden de documenten in de loop van de tijd aangepast, zoals nu met de kerndoelen het geval is. Maar uiteindelijk worden er zo wel nieuwe nuances aangebracht die aansluiten op de ontwikkelingen in het onderwijs. En ten slotte maken uitgevers gebruik van al deze documenten bij de samenstelling van methoden.

Leerling-
volgsysteem

Samenvatting

- Lange tijd gaven vooral geëngageerde amateurs invulling aan de school-aardrijkskunde. Vanaf de jaren 70 is er vanuit universiteiten, het SLO en het Cito richting gegeven aan de inhoud en aan de opzet.
- Het gaat bij aardrijkskunde om allerlei verschijnselen in de wereld, en om de spreiding en de verandering daarvan.
- Bij aardrijkskundelessen moet je op een bepaalde manier naar verschijnselen kijken. Daartoe pas je in willekeurige volgorde de vier stappen van de geografische werkwijze toe. Bij een goede aardrijkskundeles ga je in ieder geval altijd 'beschrijven' en 'verklaren'. Bij de midden- en bovenbouw kun je soms ook nog herkennen en waarderen.
- Wanneer je begrijpt hoe de wereld om je heen in elkaar zit, leidt dat uiteindelijk tot het beoogde geografisch besef.
- Wat inhoud betreft kun je de hele schoolaardrijkskunde samenvatten in één overzichtelijk schema.
- De overheid geeft met de kerndoelen richting aan inhoud. Die moeten verplicht aan de orde komen. Het SLO heeft kerndoelen uitgewerkt in de concrete tussendoelen (TULE). Ook de Toetswijzer van Cito is een uitwerking van de kerndoelen.

Opdracht

1

Kerdoelen en de geografische vierslag

Kijk naar de kerndoelen van het basisonderwijs. Kies een onderwerp dat je aanspreekt. Ga na hoe je invulling kunt geven aan de stappen van de geografische vierslag. Kies eventueel een groep. Je kunt bij deze opdracht ook even uitgaan van de brede mogelijkheden die er zijn voor de bovenbouw. Doorloop bij een onderwerp de stappen van de vierslag.

1. *Beschrijven*: Wat zie je en waar is dat? (Wat zou je met leerlingen kunnen beschrijven aan de hand van beelden en kaarten?)
2. *Verklaren*: Waarom daar? Of: wat gebeurt er als ...? (verklaren in de toekomst). Welke verklaring(en) zou je met leerlingen kunnen bespreken door verbanden te leggen tussen twee of meer factoren? En als je gaat verklaren in de toekomst kan het verstandig zijn de ontwikkeling die in het verleden is doorgemaakt mee te nemen.
Indien mogelijk en indien zinvol kun je ook aandacht besteden aan de volgende laatste twee stappen.
3. *Herkennen*: Waar heb je het verschijnsel ook? Daarvoor kun je uitzoemen op de kaart (om daarna eventueel weer in te zoomen op een soortgelijk verschijnsel).
4. *Waarderen*: Wat vind je ervan? Wat vindt een ander ervan? Zet, indien zinvol bij het gekozen onderwerp, de voor- en nadelen van een verschijnsel op een rij. En maak een keuze op grond van argumenten (die ook in het rijtje staan).